

HA LANKAD A FIGYELEM

Szabó T. Anna: *Vagyok* (Összegyűjtött és új versek)

Szabó T. Anna 2022-es *Vagyok* című kötete összkiadás: időrendben közli az eddig megjelent nyolc kötet anyagát, és kiegészíti azokat kötetnyi új verssel is. Ez a teljesség igényével bemutatott költői anyag Szabó T. Anna lírájának átfogó értékelésére csábít. A versek olvasása közben az a kérdés merül fel, melyek ennek a költészetnek a jellegzetes vonásai. Előrebocsátom, Szabó T. Anna egyik erősségének és erényének azt tartom, hogy értő figyelemmel fordul az őt körülvevő világ felé, és finom érzékenységgel ragadja meg mindazt, amit lát és hall.

Lator László szerint a „figyelés” Szabó T. Anna számára „életszabály”: „elég, ha pontosan rögzít valamilyen látványt, a lényeg úgyis megmutatja magát. Csak (valóságosan és átvitt értelemben) oda kell állni az ablakhoz, csak figyelni kell a felkínálkozó világot”.¹ Ez a gondolat a pálya első szakaszát illetően különösen érvényes, amely a 2004-es *Rögzített mozgás* című kötetig bezárólag viszonylag egységesnek mondható. Az első kötetekről szólan a recepció egyöntetűen a látványteremtés központi szerepét hangsúlyozza, a verseket pedig a nyugatos-újholdas hagyomány folytatásaként értékeli. A kritikusok olyan költőkkel rokonítják Szabó T. Annát, mint Lator László, Rakovszky Zsuzsa vagy Tóth Krisztina, legmeghatározóbb elődjének pedig Nemes Nagy Ágnesnek tekintik.²

A *költői kép* című esszéjében Nemes Nagy Ágnes „tolvajművészetnek” nevezi az irodalmat, amely az „érzékletes művészetektől” (a zenétől és a képzőművésztől) „lopja” eszközeit azért, hogy „láthatóvá, hallhatóvá, foghatóvá tegye azt, ami pusztán szó, jel, jelcsoport”.³ Ugyanebben az esszéjében írja Nemes Nagy: „Ha lenne költőiskola [...], melegen ajánlanám a tantárgyak sorába a »megfigyelő helyzetgyakorlatokat«. Hadd gyakorol-

¹ Lator László: Figyelni – Szabó T. Annáról, in: Uő.: *Szabad szemmel. Esszék*, Európa, Budapest, 2016, 191.

² Lásd például Ferenc Győző: Lírai anyanyelv: Szabó T. Anna: *Fény*, in: Uő.: *Az alany mint tárgy: Kritikák és megemlékezések*, L'Harmattan, Budapest, 2014, 156.; Mesterházi Mónika: Kit néz a szem? Szabó T. Anna: Nehézkedés, in: Uő.: *Evidenciák. Esszék versekről és költőkről*, Műút, Miskolc, 2019, 227.; Kőrizs Imre: Sminkben, a lépcsőn. Szabó T. Anna: *Vagyok. Összegyűjtött és új versek*, *Élet és Irodalom*, 2022. október 14., 21.; Flach Georgina: *A magyar tárgyiaság. Tipográfia és vázlat* (doktori értekezés), PTE BTK Irodalom- és Kultúratudományi Doktori Iskola, Pécs, 2022, 124.

³ Nemes Nagy Ágnes: A költői kép, in: Uő.: *A névtelenek senkiföldje. Összegyűjtött tanulmányok, esszék*, szerkesztette és az utószót írta: Ferenc Győző, Jelenkor, Budapest, 2022, 95.

Magvető Kiadó
Budapest, 2022
528 oldal, 4999 Ft

ják in natura a leendő írástudók a világirodalomból leszűrhető tanulságot: úgy kell ráfe-
szülniük figyelmükkel a tárgyra, jelenségre, olyan egzisztenciálisan, mint ősvadásznak az
ősvadra. [...] Bizonyos, hogy éles észrevétel nélkül nincs semmi.”⁴

Az első kötetek arról tanúskodnak, hogy Szabó T. Anna Nemes Nagy „költőiskolájá-
ban” tanulta a mesterséget. A *Nyírfá* című vers sorai akár ars poetica-ként is érthetők:
„Nincs gyökered, csak a nézés. / [...] / Nincs egyebed, csak a látvány”. Az első pályasza-
kasz verseire különösen jellemzők az aprólékos leírások, amelyeket a szokatlan, számos
esetben kifejezetten egyedi szókapcsolatok tesznek még érzékletesebbé. Így például a
Tóth Árpádot idéző szinesztéziák a *Szonett* című versben („lila mollban zenél”, „az íze
áprilisi szél”). Az árnyalatok és a fény-árny viszonyok érzékeltetésére hivatott szintag-
mák: „levélhátak zöldeszűjtje” (*Föld, viharban*), „fakósárga égszelet” (*Az erőszakos esti nap-
sütés*), „a szoba tele barna félhomállyal” (*Szülvészer*), „a fülke neonfénye, / sersistergő fehér
csikot / hasít a szénsötétbe” (*A ferde nyárfasorban...*). A találó metaforák: „Egymásba érő
hangjegyek / az üvegfényű, nagy szemek / ágasbogas kotta, langy zene, / levelek, indák
hangszere” (*Szóló*). És a jól sikerült hapax legomenonok, amelyek valóban érzékelhetővé
teszik mindazt, amiről azt hinnénk, hogy szavakkal megragadhatatlan. Ilyen többek kö-
zött az első kötet címét adó kifejezés, a „madárlépte hó”, a „lomb-doromb” (*Kórházablak*),
a „forgószélmúzeum” (*Autofókusz*), a „verdeső lepkemozaik” (*Park*), a „lombbernyőzte éj-
szaka”, illetve a „csíkos hátú félsötét” (*Dzsungel*).

A látvány pontos, „objektív” rögzítéséhez hozzátartoznak a végtelenül egyszerű, no-
minális szerkezetek is. Ennek egyik szemléletes példája az első kötetből a *Kórházablak* cí-
mű vers, amely a kórházi ágyból érzékelt világot ragadja meg. A vers sűrűn tagolt, a rövid
egységek egy-egy szóból, hangzatos kifejezésből vagy tömör szintagmából állnak: „A
most. A percek dallama. / A kint és bent kétszólama. / A hús, a zsongó éji lomb. / Ősz-
idő. Ág-síp. Lomb-doromb”. Ez a versalkotási technika többször is visszatér a kötetekben.

Mint azt már említettem, a nézés szerepének hangsúlyozása és a látvány rögzítésére
irányuló törekvés Nemes Nagy Ágnes költészetével rokonítja Szabó T. Anna líráját. Sőt,
egyes versek esetében szorosabb kapcsolatot is feltételezhetünk a két költő között. A *szem-
ről* című vers indítása („Csak nézni rájuk”) például Nemes Nagy *De nézni* című versének
felütését visszhangozza („De nézni, nézni, mondta”),⁵ a világot kameraként rögzítő szem-
ről („Bitorolhatod / mindazt, amit látsz, eldívíthatod / sötétkamerádban őket”) pedig szin-
tén a költőelőd egyik versének sorai juthatnak eszünkbe: „A kék. A zöld. A folyamágó. /
A tárgyak változásai. / Amint a látvány bent tapasztja végig / a koponyám falát, mint
körmozi” (*A látvány*). Az lehet a benyomásunk, hogy Szabó T. Anna az imént idézett rész-
letet gondolja tovább saját költészetében. A második (*Nehézkedés*), a harmadik (*Fény*) és a
negyedik (*Rögzített mozgás*) kötet között szorosabb tematikus kapcsolatot is felfedezhe-
tünk: más-más hangsúllyal ugyan, de mindegyikben előkerül a szem-kamera párhuzam.
A második kötet *Kapu* című versében például a szemlélődő én a kapualjból néz kifelé.
A kapufélfák alkotta keret a mozivászonra emlékeztet, a sortörések pedig a perspektíva
elmozdulásának fokozatosságát, a kamera mozgását ragadják meg:

kitárt félkapu terében
fényes téli mozivászon,
kapualji félsötétből,
nézőtérről figyelem:

⁴ Uo., 96.

⁵ Erre a párhuzamra Flach Georgina már idézett disszertációja hívja fel a figyelmet. I. m., 126–127.

meg-meglődül, majd lelassul,
apránként csúszik a látvány,
s ahogy lassan közelíték,
egyre tágabb lesz a kép –

A harmadik, *Fény* című kötet szövegei a fényképezés technikai eljárásait ültetik át a versnyelvbe. Ezt jelzik a cikluscímek is (*Autofókusz, Sötétkamra, Előhívás*). Az írás és képrögzítés, a szem és a kamera közötti analógiával az első ciklus címadó verse a *Kapu* című vers sorait folytatja: „új képre vált a régi kép, / egymásra vetül, szétcsúszik, a szem / fókuszál, exponál, ha lehunyom / egy összevissza mozi kavarog / a sötét hívóvízben, képszavak, / forgószélmúzeum, ahol a volt: van”. A *Fény* szövegei egybejártsszák az objektív és a szubjektív érzékelést, a külső és a belső valóságot is. A sötétkamra például a lélek mélyeként vagy az álomvilág metaforájaként is érthető, az *Előhívás* című ciklus nyitóversének utolsó szakasza pedig az ébredés pillanatára utalhat: „Álomsötétből ébredésre bukva / világot látni levegőt veszek – / mint a fejfájás, lüktetnek a tárgyak, / akár a vizes lombok, fényesek” (*Csapda*). Ebből kiindulva az *Autofókusz* című vers idézett sorai is olvashatók az álomba merülés mozzanatának érzékeltetéseként.

Szabó T. Anna életművének folytonosságát részben a vizualitás iránti fogékonyság teremti meg. A *Fény* című kötet egyik legizgalmasabb ciklusa a *Népstadion megálló* című versegyüttes. Ezeket a szövegeket Moholy-Nagy László 1932-es *A fotográfiai látás nyolc eleme* című munkája ihlette: az egyes versek a különböző fotográfiai eljárások (fotogram, hosszú expozíció, pillanatfelvétel stb.) pontos nyelvi leképezéseként olvashatók.⁶ A kötet egy másik, *Kísérlet borral és gyertyával* című verse egy fotócsendélet készítésének pillanatát rögzíti: az egyes sorok a különböző perspektívákat és fényviszonyokat érzékeltetik: „Ha fejem apránként felemelem, / a henger megnő, és a láng hegye / felbukkan a bor felszíne mögött, / s már három láng ég: kétoldalt, közepen”.

Az eddigiek figyelembevételével nem meglepő, hogy Szabó T. Anna szívesen ír olyan verseket, amelyeket egy konkrét festmény vagy fotó, egy meghatározott képzőművész munkássága vagy egy kiállítás ihletett. Ezekről a versekről Lator László 2006-os *A tér, a tárgyak* című kötetének hasonló vonatkozású szövegei juthatnak eszünkbe. Szabó T. Anna – Latorhoz hasonlóan – nem csupán leírja a képeket, hanem – kihasználva a mediális különbségeket – újra is írja azokat. Szép példa erre a 2018-as *Ár* kötet *Skandalum* című, Joan Mirónak ajánlott verse, amely konkrét utalásaival a katalán festő szürrealista, álomszerű, jellegzetesen színpompás és mozgalmas festményeit idézi („egér jár csillag muzsika szörnyek”, „nincs szó a színre szín a szóra”, „lángoló nap lángoló szájak”, „zöld hörgés sárga harsogás” stb.). A zaklatott, egymásba folyó sorok ugyanakkor a szorongás és a pánik testi tapasztalatának képzetét kelthetik az olvasóban: a vers zárata („tüdő zihál az úrben / és fulladás és lihegés ---”) például azt érzékelteti, ahogy a pánikrohammal küzdő ember levegő után kapkod, a három kötőjel pedig a pánikroham végtelennek tűnő áradását jelzi.

Szabó T. Anna versei jól megragadhatók T. S. Eliot sokat idézett „tárgyi egyenértékes” („objective correlative”) fogalma felől is. Eliot erről a következőket írja: „Az érzelmeknek művészi formában való kifejezése csakis a »megfelelő tárgy« [»objective correlative«, más fordításban: »tárgyi egyenértékes«] megtalálása révén lehetséges; vagyis olyan tárgycsoportra, helyzetre, eseménysorra lelvén, mely ennek a bizonyos érzelmeknek a formulája lesz; mégpedig úgy, hogy amint a szükségképpen érzéki élményt eredményező külső tények adottak, közvetlenül fölkeltik az érzelmet”.⁷ Ennek az elioti elgondolásnak egyik

⁶ Flach Georgina meggyőző alapossággal járja körül ezt a szempontot a ciklusról írott értelmezésében. Uo., 153–159.

⁷ T. S. Eliot: Hamlet (ford. Takács Ferenc), in: Uő.: *Káosz a rendben. Irodalmi esszék*, Gondolat, Budapest, 1981, 77–78.

szemléletes és jól sikerült példája Szabó T. Anna *Undor* című verse, amely az undort keltő mozzanatok egymásba folyó felsorolásával igyekszik kiváltani az olvasóban az undor érzését: „bogár fekete háta földrög a lefolyóban / nyomkodni pusztá kézzel átfér-e befér-e / két megspórolt konyakmeggy a zsebben szétlapulva / benyúlni tapogatni langyos ragacs a vére”. Hasonlóan érzékletes, egyúttal megrázó az elgázolt macska naturalisztikus leírása az *Itt élők jártak* című versben, amely olyan, mint a halál versnyelvbe sűrített képe: „Az úton döglött macska vicsorog. / Vére az aszfaltra fagyott. / Én látom. / Ő is néz: kiguvad, véres szeme / mered a semmibe”.

Az új verseket magában foglaló *Eső napja* című ciklusnak is azokat a verseit tartom kifejezetten jónak, amelyek közvetett módon, érzékletes képeken és leírásokon keresztül juttatnak kifejezésre érzéseket és élményeket. Az *Eső napja* közérzeti költészetnek is nevezhető, amennyiben a versek az utóbbi időszak meghatározó társadalmi problémáira (a járványra, az orosz-ukrán háborúra, illetve a globális felmelegedés negatív hatásaira) reagálnak. Ezekre a problémákra utalnak a *Zuhanásra* című vers sorai is, amelyek Radnóti Miklós *Töredék*, valamint Petri György *Sziszifosz visszalép* című versének aktualizálására tett kísérletként érthetők: „Oly korban élünk, amikor. / A rettenthetetlen hülyék. / Virul a bunkó és a troll. / Olvadozik a sarki jég.”

Az *Eső napja* egyik legerősebb szövege azonban a *Megölt feketerigó*, amely az értékek pusztulására vagy az orosz-ukrán háborúra utaló allegóriaként is olvasható. Szabó T. Anna verséről az angol irodalomból Thomas Hardy *The Darkling Thrush* (*A fekete rigó*, 1902) című versére asszociálhatunk, de párhuzamba állíthatjuk Ferencz Győző *A kételkedő rigó* (2010) című költeményével is. Mindegyik költő a telet, az elmúlás, a halál költői toposzát választja háttérként a versbéli jelenet kibontásához. Csakhogy míg Hardy és Ferencz énekesmadara a reménnyel szembeni kételyeknek ad hangot,⁸ Szabó T. Anna verse azzal szembesíti, hogy többé nincs ok a bizakodásra: a rigó halott, és soha nem éledhet újra. A vers drámaiságát a karvaly és a rigó egyenlőtlen harcának és a rigó haláltusájának naturalisztikus, egyszersmind tömör leírása adja. A gyakori sortörések és a központozás hiánya miatt áradó sorok még mozgalmasabbá teszik a szöveget. A vers második felének strófatöréssel is kiemelt sorai a rigó halálának sokkoló hirtelenségét érzékeltetik.

a rigó feje felemelkedik
a rigó csőre néma kínban tátog
a rigó szíve dübörögve ver még
a leszorított testben fekete karmok
a szemében fekete vér
fekete ég

tágra nyílt sárga csőr soha már hang se dal se
nincs trilla többet
csak egy nyikkanás

Szabó T. Anna érzékenysége akkor mutatkozik meg igazán, amikor az érzékeire (látására és hallására) hagyatkozik, figyel, és „tárgyi egyenértékesekeket” keres élményeinek megragadásához. És azok a versei tűnnek a leginkább sikerültnek, amelyek a nyugatos-újholdas verskultúrát igyekeznek folytatni és megújítani. Erre azonban nem mindig képes. Szabó T. Anna költészete nem nevezhető sem egységesnek, sem egységesen erősnek. A 2006-os *Elhagy* című kötet szövegei új hangon szólalnak meg, amit a kritikusok egy része elmarasztalóan tesz szóvá. A vallomásos, elmélkedő hang érezhetően idegen Szabó T. Anna

⁸ Erről Ferencz Győző és Thomas Hardy verse kapcsán lásd: Szlukovényi Katalin: A kételkedő rigó: Ferencz Győző: Szakadás, *Holmi*, 2010/12, 1602.

számára, kevésbé mozog benne otthonosan, és úgy gondolom, a kritikusok által hangsúlyozott gyengeségek is ebből fakadnak. Bedecs László és Görföl Balázs összességében azért tartják sikerületlennek a kötetet, mert az erőteljes személyesség, az ehhez kapcsolódó gondolatiság, illetve – Bedecs megfogalmazása szerint – a „végsőig hajtott pátosz” közhelyességbe billen át.⁹ Ugyanezért bírálja Vári György a négy évvel később megjelent *Villany* című kötet verseit is.¹⁰

Bedecs és Vári igencsak csípősen fogalmaznak kritikájukban, ami nem minden tekintetben tűnik megalapozottnak. Meglátásom szerint az *Elhagy* és a *Villany* szövegeiben is találkozhatunk jól sikerült megoldásokkal,¹¹ a következő, *Kerített tér* című kötet pedig a látás motivikáján keresztül részben visszatér a korábbi kötetek poétikájához is. A későbbi szövegek jelentős részéből azonban hiányzik az első versekre jellemző elidőzés, a lassú, értő figyelem. A gyengébb darabok miatt félresikerült ötletnek tartom a gyűjteményes kötet megjelentetését. Egyetértek Kőrizs Imre kritikájának arra vonatkozó észrevételével, hogy összkiadás helyett célravezetőbb lett volna egy válogatáskötet kiadása, amely a megfelelő súlypontok kijelölésével egyszerre mutatja fel Szabó T. Anna költészetének sokszínűségét és erősségeit.¹² A végeredmény egy lényegesen koncentráltabb, letisztultabb kötet lehetett volna.

---

⁹ Vö. Görföl Balázs: Csukott szemű boldogság. Szabó T. Anna: *Elhagy, Jelenkor*, 2007/7–8, 826–827.; Bedecs László: Minden nagyon szép. Szabó T. Anna: *Elhagy, Élet és Irodalom*, 2007. március 2., 27.

¹⁰ Vári György: A giccsadó védelmében. Szabó T. Anna: *Villany, Magyar Narancs*, 2010. szeptember 9., https://magyarnarancs.hu/zene2/konyv_-_a_giccsado_vedelmeben_-_szabo_t_anna_villany-74537 (az utolsó letöltés időpontja: 2023. 03. 11.)

¹¹ Az *Elhagy* című kötetről szólva még Görföl Balázs elmarasztaló kritikája is védelmébe veszi Szabó T. Annát (Görföl, i. m., 829.). Margócsy István pedig kifejezetten dicséri (sőt, túldicséri) a 2006-os kötetet (Margócsy István: „...új terítők közepén a folt...” Szabó T. Anna: *Elhagy, Élet és Irodalom*, 2007. március 2., 27.).

¹² Kőrizs Imre, i. m., 21.